

פרשת "בא" מאת אברהם ארביב

ענישת חפים מפשע

לאחר שתשע מכות קשות אינן משיגות את המטרה הרצויה, באה המכה העשירית הקשה מכולן, שאחריה נשבר פרעה, קורא למשה ולאהרן ומבקש מהם "קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם". ניתן להבין שפרעה נענש, במכת בכורות כמו גם במכות הקודמות, כשם שניתן להבין שנענשו המענים למיניהם שאפשרו את השעבוד ואת הרדיפות. אבל מדוע נענשו כל המצרים? מדוע נהרג בכור השבי אשר בבית הבור? מדוע נהרגו בכורות הבהמה?

יהיו כאלה שיטענו שאלה שאלות של יפי נפש, שהרי כשמדברים על עם כמו המצרים אין מקום לכל הבחנות מוסריות ומותר להכות בהם ללא מעצורים. אבל מסתבר ששאלות יפות נפש אלה אומנם הטרידו את חכמינו בכל הדורות. תשובות רבות מוצעות, וחלק גדול מהן אינו מספק את האדם המודרני מבחינה מוסרית. אולם אני רוצה להדגיש שתי נקודות:

- **ראשית**, חכמים לוקחים ברצינות את שאלות יפי הנפש, ומנסים להשיב אליהן. חשוב לשים לב לכך שתמיהות על מה שנראה כענישת חפים מפשע מופיעות אצל חז"ל, כמו גם אצל חכמים מאוחרים יותר, במקומות רבים. הן הולמות את הדרישה ש"איש בעונו ימות" (ירמיהו ל"א, כ"ט), ש"הנפש החוטאת היא תמות" (יחזקאל י"ח, ד). אפילו לגבי עמלק, "אם גדולים חטאו, קטנים מה חטאו, אדם חטא, בהמה מה חטאה?" (יומא כ"ב, ע"א). הציפייה שה' לא ימית צדיק עם רשע באה לידי ביטוי בוויכוח של אברהם בעניין סדום, המניח כדבר מובן מאליו שעשיית משפט פירושה הימנעות מפגיעה בחפים מפשע.
- **שנית**, יש לשים לב לתשובות שאינן ניתנות לשאלות הנזכרות. באף אחד מהמקרים התשובה איננה "איך אתה מעז להקשות על הקב"ה? מי אתה שתשאל שאלות על מעשי ה'?" גם לא ניתנת תשובה שמדובר ב"צדק אלוהי", שאין אנו מסוגלים לתפוס, שכן אותו צדק המיוחס לאל הוא הצדק שבני אדם מצטווים לרדוף. ומשעה שנתעוררה בעיה, אין אנו פטורים להידרש לה ולנסות ליישב אותה.

היחס לזר

אחד הזיכרונות העמוקים והטראומטיים ביותר של עם ישראל בראשית דרכו הוא שעבוד מצרים. במצרים חוו בני ישראל כעם זר סבל רב בגלל ניצול מחפיר, דיכוי והשפלה. האירוע המכונן של יציאת מצרים, שהוא מושא פרשתנו, מסמן את לידתו של רעיון חירות האדם וכבודו. בעקבות אירוע זה, הוטלה על עם ישראל המשימה לייסד חברה שבה הכול, גם העניים והחלשים ביותר, יזכו להכרה בזכותם לכבוד ולחרות, ולא ייהפכו לכלי להשגת מטרות כלכליות או מדיניות של אחרים.

התורה והנביאים מזהירים פעמים אין ספור מפני עושק הזר וניצולו. הזר נחשב יחד עם היתום והאלמנה לאחת החוליות החלשות בחברה, ולו רק בשל בדידותו הנובעת מעקירתו מסביבתו הטבעית, והוא זקוק להגנה: "וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כב, כ); "וגר לא תלחץ, ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כג, ט).

התורה אף מצווה וחוזרת ומצווה על דין שווה לאזרח ולגר במשפט, כגון הציווי האמור בפרשתנו: "תורה אחת יהיה לאזרח, ולגר הגר בתוכם". וציוויים דומים נצטוונו במקומות אחרים בתורה: "משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה, כי אני ה' אלהיכם" (ויקרא כד, כב); "הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר, חקת עולם לדרתיכם ככם כגר יהיה לפני ה'". תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם, ולגר הגר אתכם" (במדבר טו, טו-טז); "ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר, שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו" (דברים א, טז) לא תטה משפט גר יתום, ולא תחבל בגד אלמנה" (דברים כד, יז); (ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה" (דברים כז, יט).

אף נאמר על האלוהים שהוא מגינם של הזרים והחלשים: "כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים, האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד. עשה משפט יתום ואלמנה, ואהב גר לתת לו לחם ושמלה" (דברים י, יז-יח). וכן מתאר משורר תהילים את האלוהים: "ה' שמר את גרים, יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות" (תהילים קמו, ט). ולא עוד אלא שנצטוונו גם לאהוב את הגר, שנאמר: "ואהבתם את הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (דברים י, יט).

יחס מיוחד זה לאדם הזר מתבטא בין השאר בדיני עבודה. התורה למשל מצווה לתת מנוחה גם לגר ביום השבת: "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת, למען ינוח שורך וחמך וינפש בן אמתך והגר" (שמות כג, יב). התורה אף מזהירה במיוחד מפני הלנת שכר הגר וניצולו הכלכלי: "לא תעשק שכיר עני ואביון, מאחיק או מגרך אשר בארץך בשעריך" (דברים כד, יד); (וכי יגור אתך גר בארצכם, לא תונו אותו. כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים, אני ה' אלהיכם" (ויקרא יט, לג-לד).

לעתים לא עמד עם ישראל בחוקי המוסר שציוותה אותנו התורה והוכיחו הנביאים עליהם, כגון ירמיהו הנביא, שזעק: "גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה, ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם" (ירמיהו ז, ו); "כה אמר ה' עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק, וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה" (ירמיהו כב, ג). כך מוכיח הנביא יחזקאל: "עם הארץ עשקו עשק וגזלו גזל, ועני ואביון הונו ואת הגר עשקו בלא משפט" (יחזקאל כב, כט). והנביא מלאכי מזהיר את העם: "וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר, ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר ה' צבאות" (מלאכי ג, ה).

נראה לי שדברי הנביאים נשמעים אקטואליים גם היום.